

«Rawls' metode»: Om uvitenhetens slør i håndtering av verdikonflikter

Grethe Netland

Høgskolen i Innlandet

Introduksjon

I møter mellom mennesker kommer verdiene våre direkte eller indirekte til uttrykk i ord og handlinger. Ikke sjelden opplever vi at våre egne verdier – det som er viktig for hver og en av oss – ikke deles av andre. Det behøver slett ikke å være noe problem i seg selv. Problemene oppstår når våre ulike verdier farger vårt syn på en sak, og når vi opplever at synspunktene våre er ulike. I og for seg behøver heller ikke dette å være noe problem. Vi kan godt leve i harmoni med hverandre selv om vi er uenige om bestemte saker på grunn av bakenforliggende ulike verdier. Men ikke sjelden bør eller må vi finne en løsning på saken for at vi skal kunne etablere eller opprettholde godt samkvem eller samarbeid med våre medborgere. Denne artikkelen skal handle om hvordan uenigheter som skyldes ulike verdier, kan forebygges eller løses ved hjelp av en metode inspirert av filosofen John Rawls (1921–2002).

Rawls har hatt stor betydning i de siste tiårenes debatter om prinsipper for rettferdig fordeling av goder i et samfunn (*A Theory of Justice*, 1971),¹

---

1 Revidert utgave, 1999. Den utgaven er brukt her. Se også *Justice as Fairness* (2001), som er en reformulering av *A Theory of Justice*. *Justice as Fairness* er oversatt til norsk med tittelen *Rettferdighet som rimelighet* (2003), Pax Forlag.

og om prinsipper for hvordan mennesker med ulike verdisyn kan leve side om side i gjensidig respekt og harmoni (*Political Liberalism* (1993) og *The Law of Peoples* (1999)).²

I *A Theory of Justice* foreslår Rawls en bestemt modell for hvordan borgere i et samfunn kan komme til enighet om hvilke rettferdighetsprinsipper som skal gjelde. Modellen går ut på at aktører som skal enes om prinsipper for rettferdig fordeling av rettigheter og plikter i et tenkt samfunn, gjør sine overveielser i en *hypotetisk utgangsposisjon* bak et *slør av uvitenhet*. Sløret tildekker kunnskap om hvilken rolle eller posisjon aktørene har i dette samfunnet. Siden den enkelte ikke vet om han eller hun vil være for eksempel rik, fattig, gammel eller ung, vil aktørene være opptatt av å finne frem til prinsipper som alle kan oppleve som rimelige – uavhengig av rolle eller posisjon. Denne modellen kan etter mitt syn brukes til mer enn å finne frem til rettferdighetsprinsipper på et overordnet samfunnsnivå. Den kan brukes i konkrete situasjoner der det er viktig å forebygge eller løse verdikonflikter.

I det følgende skal jeg først gi et riss av hva Rawls' idé om en hypotetisk utgangsposisjon med et uvitenhetens slør mer konkret går ut på. Deretter skal jeg diskutere muligheter og begrensninger ved bruk av metoden generelt og i løsning av verdikonflikter spesielt. Videre skal jeg trekke opp tre konfliktscenarier og foreslå hvordan aktørene kan håndtere dem med bruk av en hypotetisk utgangsposisjon med et uvitenhetens slør som metode. Alle de tre scenarioene er samfunnsaktuelle. De berører forhold som diskuteres i det offentlige rom eller innenfor sosialfaglige profesjoner. I det første scenarioet skal en arbeidsgruppe komme frem til prinsipper for hvordan unge enslige asylsøkere kan integreres i en norsk bygd. I det andre skal en gruppe høyskolelærere utvikle en undervisningsmodul der studentene skal resonnerer rundt prinsipper for barnevernets håndtering av saker som dreier seg om såkalt oppdragervold. I det tredje skal en gruppe byråkrater utarbeide forslag til prinsipper for norsk klimapolitikk. Formålet med å beskrive disse scenarioene er først og fremst å illustrere at Rawls' uvitenhetens slør kan egne seg for refleksjon over hvordan verdikonflikter kan løses.

---

2 Oversatt til norsk med tittelen *Folkenes lov*, Libro Forlag (2006).

Uvitenhetens slør

Rawls presenterer oss for uvitenhetens slør i *A Theory of Justice*. Vi skal se på hvilken metodisk kontekst uvitenhetens slør inngår i. Det teoretiske utgangspunktet i *A Theory of Justice* er kontraktteoretisk. Kontraktteori bygger på en antakelse om at det eksisterer en samfunnskontrakt mellom borgerne, som går ut på at den enkelte gir avkall på noen av sine friheter for fellesskapets beste. Kontrakten er helt grunnleggende og uavhengig av lover og regler. Borgerne betrakter kontrakten som bindene, ettersom de forstår at den sikrer ordnede samfunnsforhold, og at de kan ta del i fellesgodene. Rawls' versjon av kontraktteorien³ tar utgangspunkt i at borgerne i fellesskap, i en utgangsposisjon, kan komme frem til rettferdighetsprinsipper som samfunnets grunnleggende institusjoner skal følge for å sikre en rimelig rettferdig fordeling av rettigheter og plikter. «Rimelig rettferdig» er et nøkkelbegrep hos Rawls – likeledes «grunnleggende institusjoner», og «utgangsposisjon». La oss se nærmere på hva de betyr. Vi begynner med det siste.

Utgangsposisjonen⁴ er en hypotetisk situasjon som er designet for å lede frem til en bestemt rettferdighetsoppfatning. I utgangsposisjonen kjenner ingen sin plass i samfunnet, sin klassetilhørighet, sosiale status, økonomiske status, tilgang til naturressurser, intelligens, styrke, sine evner og liknende. Ingen kjenner heller sin oppfatning av det gode (hva som anses verdifullt) og sine psykologiske tilbøyeligheter (Rawls, 1999a, s. 11, 16–17). Dette betyr at deltakerne kommer frem til prinsippene bak et slør av uvitenhet («a veil of ignorance»). Ingen vet om de i det aktuelle samfunnet er privilegert eller ikke privilegert, og de står derfor

---

3 Rawls er inspirert av andre fremtredende kontraktteoretikere, og han plasserer seg i en kantiansk tradisjon. Han anser John Lockes *Second Treatise of Government*, Rousseaus *The Social Contract* og Kants verker om etikk, blant andre *Foundation of the Metaphysics of Morals*, som de grunnleggende verkene for kontraktteorien (Rawls, 1999a, s. 10 nr. 4). Ideen om en hypotetisk utgangsposisjon er sentral i kontraktteori og er altså ikke Rawls' «oppfinnelse». Prinsippene som etableres, altså utkommet av prosedyren i utgangsposisjonen, er avhengig av hvilke vilkår som gjelder for den. For eksempel kan prinsippene være utilitaristiske dersom vilkårene i utgangsposisjonen legger opp til det.

4 *Original position* på engelsk. Jeg oversetter her til «utgangsposisjonen». «Den opprinnelige posisjon» er også en vanlig oversettelse til norsk.

på like fot i utgangsposisjonen. Utgangsposisjonen er dermed en «fair» situasjon mellom individene som moralske personer – «det betyr som rasjonelle vesener med sine egne mål og egen evne ... til rettferdighetsfølelse» (Rawls, 1999a, s. 11, min oversettelse). Merk at Rawls også tillegger partene i utgangsposisjonen noen kunnskaper. De vet at de må «forsøke å beskytte sine friheter, styrke sine muligheter og finne flere måter å nå sine mål på» (Rawls, 1999a, s. 123, min oversettelse).

En «rimelig rettferdig» fordeling av rettigheter og goder betyr hos Rawls at fordelingen skjer i samsvar med ideen om rettferdighet som rimelighet («justice as fairness»). Denne oppfatningen av rettferdighet går ut på at rettferdighetsprinsippene som frie og likeverdige individer enes om, er fremkommet i en situasjon der individene samhandler på rimelige vilkår (Rawls, 1999a, s. 12). Rimelige vilkår er slike som gjelder i utgangsposisjonen. De fremforhandlede rettferdighetsprinsippene er å anse som helt grunnleggende vilkår for båndene mellom individene. Videre skal prinsippene regulere øvrige overenskomster mellom dem (Rawls, 1999a, s. 10).

Rawls begrenser sin kontraktteoretiske modell til å gjelde våre grunnleggende samfunnsinstitusjoner. Han innrømmer at det ikke er enkelt å avgrense hvilke disse er, men han inkluderer den politiske konstitusjonen (Grunnloven i norsk sammenheng) og grunnleggende økonomiske og sosiale ordninger, blant annet rettsbeskyttelse av tanke- og samvittighetsfrihet, konkurransemarkeder og privat eiendom (Rawls, 1999a, s. 6). Felles for grunnleggende institusjoner er at de definerer individenes «rettigheter og plikter og påvirker [individenes] muligheter i livet, hva de kan forvente å være, og hvor bra de kan håpe på å få det» (Rawls, 1999a, s. 6–7, min oversettelse). Rawls nevner at vi, i hvert fall i utgangspunktet, ikke kan legge til grunn at modellen og prinsippene er anvendbare ut over grunnleggende institusjoner. Han antyder at private foreninger, uformelle konvensjoner og regler for skikk og bruk nok faller utenfor teoriens anvendelsesområde (Rawls, 1999a, s. 7).

Selv om det er Rawls' metode som er det viktigste for formålet i denne artikkelen, ikke prinsippene metoden resulterer i, skal de grunnleggende rettferdighetsprinsippene som formuleres i *A Theory of Justice*, likevel

nevnes. Rawls resonnerer at personene i utgangsposisjonen vil enes om to grunnleggende prinsipper:⁵

- a) Enhver person har det samme ufravikelige krav på et fullstendig tilfredsstillende system av grunnleggende friheter, et system som er forenlig med et slikt frihetssystem for alle.
- b) Sosiale og økonomiske ulikheter skal oppfylle to betingelser. For det første skal de knyttes til stillinger og posisjoner som er tilgjengelige for alle under forhold som sikrer rimelig sjanselikheter, og for det andre skal de være til størst mulig gagn for de dårligst stilte medlemmene av samfunnet.

En rawlsiansk metode for håndtering av verdikonflikter

Spørsmålet om hvorvidt Rawls' modell kan brukes i tenkning rundt og praktisk arbeid med løsning av verdikonflikter, er todelt. For det første: Har Rawls' modell overhodet noe for seg i bestrebelsene etter å finne frem til rimelige og rettferdige prinsipper for forebygging og løsning av verdikonflikter i profesjoner og samfunnsliv? For det andre: Om svaret på det første delspørsmålet er ja, hvordan kan modellen anvendes på spesifikke konflikter?

La oss se på det første først. Jeg vil argumentere for at ideen om et uvitenhetens slør er en anvendbar metode for løsning av verdikonflikter. Hovedpoenget med metoden – at aktørene som skal komme frem til en løsning der de ikke vet hvilken posisjon eller rolle de vil ha i en fremtidig hypotetisk situasjon der konflikten er løst – kan inspirere aktørene til å se en sak fra flere perspektiver. Men metoden er ikke uten begrensninger.

Én begrensning kan ligge i den menneskelige psyken. Man kan spørre seg om vi har psykologisk kapasitet til faktisk å forestille oss en situasjon der vi har en annen posisjon enn den vi har her og nå. Jeg antar at de fleste som ikke er flyktninger, vil være i stand til å tenke at man i andre

---

5 Sitert fra *Rettferdighet som rimelighet* (2003, s. 103.). Som Rawls sier der, er dette en revidert versjon av prinsippene som ble diskutert i *A Theory of Justice* §§ 11–14.

omstendigheter kunne ha vært flyktning. Men spørsmålet er hvor dypt vi er i stand til å forstå eller leve oss inn i en situasjon som flyktning – og i hvilken grad en dypere forståelse vil være begrenset av våre evner til empati og vår forforståelse av det å være flyktning. Svaret på spørsmålet vil variere med personlighetstrekk og personlige erfaringer, men jeg legger til grunn at de fleste har tilstrekkelig forestillingsevne til å resonnerer rundt spørsmål som for eksempel: «Hvis du kom som flyktning til Norge, hvilke rettigheter og plikter ville du synes var rimelig rettferdige?»

En annen begrensning ved ideen om et uvitenhets slør er at sløret skjuler informasjon som kan være viktig for å finne gode løsninger, eller at et uvitenhetens slør skjuler så mye informasjon at aktørene ikke er i stand til å ta informerte valg (MacIntyre, 1981; Sandel, 1982; Freeman, 2019).

Rawls' svar på innvendingene er at vi ikke skal henge oss for mye opp i utgangsposisjonens teoretiske fiksjon, men i stedet betrakte den som et tankeeksperiment som er designet for å organisere og teste ut våre overveide overbevisninger om rettferdighet (Rawls, 2003, s. 86).

Så til den andre delen av spørsmålet om hvorvidt Rawls' modell kan brukes i hypotetisk og praktisk håndtering av verdikonflikter, som altså er hvordan modellen kan brukes på spesifikke konflikter. Som nevnt understreker Rawls at modellen er designet for å komme frem til grunnleggende prinsipper for fordeling av rettigheter og plikter samt fordeling av fordeler. Som vi ser, er prinsippene Rawls mener vil komme ut av prosedyren, generelle, og de skal tjene til å legge premisser for utforming av praktisk politikk innenfor våre grunnleggende samfunnsinstitusjoner. Spørsmålet er altså hvordan Rawls modell, med en utgangsposisjon bak et uvitenhetens slør, kan brukes i mer konkrete samfunnsmessig viktige saker. Det kan dreie seg om saker med stort potensial for verdikonflikter der man ønsker å komme frem til ordninger og prinsipper for å forebygge konfliktene, eller saker der det faktisk foreligger en konflikt som aktørene ønsker å løse.

Siden Rawls er svært sparsom med eksempler på bruk av uvitenhetens slør ut over prosessen som fører frem til de to grunnleggende rettferdighetsprinsippene, er annen bruk først og fremst et spørsmål om hvordan vi som lesere lar oss inspirere til å utvide anvendelsesområdet. Rawls er opptatt av at hans rettferdighetsteori er politisk, ikke metafysisk. I artikkelen «Justice as Fairness: Political not Metaphysical» understreker Rawls

at teorien han formulerer i *A Theory of Justice*, har et praktisk siktemål (Rawls, 1985, s. 230). Den handler om hvordan liberale demokratier kan ordne samfunnsinstitusjonene sine for å redusere uenigheter og sikre borgernes frihet og likestilthet (Rawls, 1985, s. 228). De to grunnleggende prinsippene, som nettopp handler om frihet og likestilthet, skal gi retning til institusjonens arbeid. Når det skal utarbeides handlingsprinsipper i form av lover, regler og retningslinjer, når eksisterende bestemmelser skal følges opp, og når etablerte samfunnsverdier skal formidles, vil de to grunnleggende prinsippene være et verdisett som arbeidet må testes mot: Hvordan ivaretar en lov, en regel, en praksis eller lignende grunnleggende frihets- og likhetsverdier? Svaret på dette spørsmålet er ikke alltid gitt. Spørsmålet vil være gjenstand for refleksjon og fortolkning der målet er å finne frem til løsninger som reduserer uenighet og konflikter. I slike refleksjons- og fortolkningsprosesser kan bruk av uvitenhetens slør som metode være nyttig og bevisstgjørende, på samme måte som ved etableringen av de to grunnprinsippene.

De tre scenarioene som følger nedenfor, er eksempler på hvordan metoden kan brukes i konkrete situasjoner hvor det foreligger uenighet. De vil vise hvordan metoden kan inspirere til upartiskhet og gode refleksjoner rundt hvilke prinsipper som kan bidra til å løse konflikter. I alle scenarioene inntar aktørene utgangsposisjonen i løpet av prosessen, der sløret skjuler for aktørene hvilken rolle eller posisjon de har.

I litteraturen finner vi en del eksempler på liknende scenarioer. Et av dem presenteres av Rebecca N. Morrow i artikkelen «Mediating Parental Relocation Cases Behind a Veil of Ignorance» (2014), der hun viser hvordan metoden kan brukes i saker der en mor og en far er skilt, og én av dem ønsker å flytte, med den konsekvens at det vil bli stor geografisk avstand til den andre forelderen. I dette eksemplet, der mor og far møtes, skjuler ikke sløret hvem de er bak sløret (for eksempel mor, far eller barn), men det skjuler hvor barnet bor etter flyttingen. Målet for denne meglingsmodellen er å hjelpe foreldre i slike saker til å reflektere over sine egne vurderinger av hva som vil være barnets beste – før det er tatt stilling til det ultimate spørsmålet om hvor barnet skal bo (Morrow, 2014, s. 771).

Morrows anvendelse av Rawls' modell går ut på å diskutere og ta stilling til hypotetiske spørsmål knyttet til det å lage en praktisk plan for

samvær med barnet, gitt at den ene forelderren flytter. Morrow eksemplifiserer som følger: Barnet er hos mor i cirka 60 prosent av tiden. Mor ønsker at barnet skal flytte sammen med henne til stedet der en bedrift har tilbudt henne en attraktiv jobb. Far ønsker ikke at barnet skal flytte. De forsøker å finne løsninger på en rekke ikke-ultimate spørsmål. Et slikt spørsmål kan være knyttet til reisen mellom mors og fars bosted. Hvis for eksempel mor ikke vet om hun kommer til å sette sin datter på et fly for at hun skal få besøkt sin far, eller om mor vil være avhengig av at et fly kan frakte datteren til henne for at datteren skal kunne komme på besøk, er moren i posisjon til å vurdere hvor mange år datteren bør være for å kunne fly alene. Et annet eksempel kan være at hvis foreldrene ikke vet hvem av dem som vil ha det daglige ansvaret for å følge opp datterens skolearbeid, eller hvem av dem som vil være avhengig av ovale helger for å ivareta kontakten gjennom skoleåret, er de i posisjon til å vurdere hvorvidt datteren skal bes fri for å kunne ha tid sammen med den av foreldrene hun ikke bor hos (Morrow, 2014, s 779–780). Morrow setter opp et eksempel på hva en praktisk plan for samvær kan inneholde i et tilfelle som dette. Planen inneholder enighet om ferieopphold hos den av foreldrene som ikke har den daglige omsorgen, om anledning til besøk ut over de avtalte ferieukene, om følge på flyreisene og alder for alenereiser og om hvem som skal betale for hvilke reiser.

I artikkelen viser altså Morrow hvordan en rekke potensielt konfliktfylte temaer og spørsmål løses av involverte aktører bak et slør av uvitethet – i dette tilfellet hvordan mor og far finner løsninger i en nøytral posisjon der de ikke vet hvem som skal ha den daglige omsorgen for barnet.

Vi skal nå ta for oss de tre scenarioene som ble bebudet i innledningen:

1. En arbeidsgruppe skal komme frem til prinsipper for hvordan unge enslige asylsøkere kan integreres i en norsk bygd.
2. En gruppe høyskolelærere skal utvikle en undervisningsmodul der studentene skal resonnerer rundt prinsipper for barnevernets håndtering av saker som dreier seg om såkalt oppdragervold.
3. En gruppe byråkrater skal utarbeide forslag til prinsipper for norsk klimapolitikk.

Første scenario: prinsipper for integrering av enslige mindreårige asylsøkere

Nakkum kommune har tatt imot en gruppe på ti mindreårige asylsøkere. Det gikk kort tid fra kommunen fikk melding om at den skulle ta imot asylsøkerne, til de ankom. Kommunen var dårlig forberedt, og man oppdaget fort at etablerte samarbeidsfora i kommuneadministrasjonen ikke var egnet til å håndtere situasjonen på en god måte.

En rekke aktører erkjenner etter noen måneder at situasjonen for asylsøkerne ikke er god. Det har vært en del bråk og uroligheter i og rundt gruppen. Mange av kommunens innbyggere har engasjert seg. Noen uttrykker frykt og engstelse og kritiserer kommunen for at den har gått med på å ta imot asylsøkerne. Andre appellerer til folks velvilje og uttrykker et ønske om å bidra for at asylsøkerne skal få en så god hverdag som mulig.

Rådmannen erkjenner at kommunen må foreta seg noe for å bedre situasjonen. Hun setter ned en gruppe som skal komme frem til prinsipper for konkrete tiltak som har til formål å dempe konfliktene innad i gruppen, bringe konfliktene mellom noen av ungdommene i gruppen og bygdas folk til opphør og – mer generelt – oppnå gjensidig forståelse og respekt mellom asylsøkerne og bygdefolket. I tillegg til en gruppeleder er følgende deltakere med i arbeidsgruppen: Tre av asylsøkerne, en kommunepolitiker, en sosionom, en rektor, en bedriftseier, en prest, en innbygger som mener at kommunen ikke skulle ha tatt imot asylsøkerne, en representant fra velforeningen i asylmottakets nabolag og en innbygger som har uttrykt støtte til at kommunen har tatt imot flyktningene. I det første møtet blir gruppen bedt om å foreslå prinsipper for gode integreringstiltak. Gruppens medlemmer blir bedt om å tenke helt fritt – de kan se bort fra eventuelle økonomiske, juridiske og praktiske begrensninger de måtte vite om.

Vi kan lett se for oss at en slik liste vil inneholde prinsipper som hver for seg gir uttrykk for underliggende forskjellige verdisyn. Vi kan tenke oss at listen av prinsipper medlemmene foreslår, kan spenne vidt og til dels være innbyrdes motstridende. For eksempel: «Tiltakene skal føre til at asylsøkerne blir bedre kjent med og tilpasser seg norsk kultur» eller

«tiltakene skal i størst mulig grad sikre at asylsøkerne kan leve i henhold til normer som gjelder i kulturen de kjenner fra hjemlandet».

Deltakerne blir så bedt om å forestille seg at det kommer åtte mindreårige asylsøkere til nabokommunen Myrran om en måned. Så senkes sløret. De får beskjed om at de har en rolle i mottaket av ungdommene når de kommer til Myrran, uten å vite hvilken. De vet ikke om de er en av de åtte asylsøkerne, kommunepolitiker, sosionom, rektor eller noe annet. De skal nå komme frem til en liste over prinsipper som skal være rimelige og rettferdige, uavhengig av hvilken rolle eller posisjon hver enkelt har i Myrran. De blir bedt om å vurdere listen over de til dels motstridende prinsippene de utarbeidet i begynnelsen av møtet. Kan de brukes for Myrran-scenariet? Må noen av prinsippene strykes, endres, presiseres eller erstattes? Kan det for eksempel tenkes at innvandrermotstanderen kan komme til å gi avkall på «sine» prinsipper, siden hun ikke vet om hun vil være mindreårig asylsøker i Myrran-scenariet? Hvilke prinsipper kan tenkes å komme ut av denne prosessen bak sløret av uvitenhet? Jeg ser for meg en liste over overordnede prinsipper som tiltak, eller tenkning rundt tiltak, må prøves mot – for eksempel følgende fire:

1. Tiltak skal gi økt kunnskap og forståelse.
2. Tiltak skal anerkjenne juridiske og moralske forpliktelser som ligger i menneskerettighetenes og norsk lovgivnings formuleringer om ikke-diskriminering.
3. Tiltak skal anerkjenne at mindreårige asylsøkere har et særlig omsorgsbehov.
4. Tiltak skal anerkjenne at mindreårige asylsøkere skal gis mulighet til å bidra til felleskapet.

De to første behøver ikke å være tiltak som bare er rettet mot asylsøkerne. De kan like gjerne gjelde tiltak som er rettet mot innbyggerne. Det første prinsippet signaliserer at økt kunnskap og gjensidig forståelse handler om at både asylsøkerne og innbyggerne skal gis mulighet til innsikt i hverandres kultur og religion. Bak et slikt prinsipp ligger en antakelse om at kunnskap og innsikt kan forebygge misforståelser og uro. Det andre prinsippet handler om at kommunen skal ivareta de forpliktelser det offentlige

Norge har for å følge opp bestemmelser om ikke-diskriminering. Dette prinsippet kan blant annet romme tiltak som sanksjonerer diskriminerende ytringer eller handlinger, det være seg fra asylsøkernes eller innbyggernes side.

De to siste prinsippene ivaretar hensyn til mindreårige asylsøkere spesielt. Det første signaliserer at unge mennesker på flukt, uavhengig av årsaken til at de har forlatt hjemlandet, er sårbare og trenger særlig omsorg og oppmerksomhet fra trygge omsorgsfulle voksne. Det andre signaliserer at unge asylsøkeres selvfølelse styrkes dersom de får bidra med kunnskap og ferdigheter som kan komme bygdesamfunnet til gode – for eksempel i idrettslaget eller som ekstrahjelp på gartneriet.

Andre scenario: prinsipper for arbeid med oppdragervold i barnevernet

En gruppe lærere har utarbeidet et undervisningsopplegg for studenter på et masterprogram i sosialfaglig arbeid med barn og unge. Målet for undervisningsopplegget er å bevisstgjøre studentene på hvilken makt profesjonsutøvere i barnevernet har, og å inspirere dem til å reflektere over hvordan profesjonsutøverne bør forholde seg til retningslinjene barnevernet arbeider etter. Bakgrunnen for at lærerne har utviklet undervisningsmodulen, er en erkjennelse av at barneverntjenesten har store utfordringer knyttet til «oppdragervold» i lys av norsk lovs forbud mot å utsette barn for vold (barneloven. 1982, § 30 tredje ledd).

Lærerne har designet undervisningsmodulen i tråd med Rawls' hypotetiske utgangsposisjon med et slør av uvitenhet. Første del av modulen består i å gi studentene kunnskap om hvilke retningslinjer som i dag gjelder når offentlige etater, som barnehage og skole, melder bekymring til barnevernet om at et barn kan være utsatt for vold. Studentene får også kunnskap om ulike sider ved problemfeltet, omfanget av saker som involverer oppdragervold, omfanget av saker som legges bort etter nærmere undersøkelser, og omfanget av saker der det fattes vedtak om tiltak av ulike slag, inkludert omsorgsovertakelse. Studentene skal gjøres kjent med kritikken som er reist mot norsk barneverns praksis i slike saker. Studentene får så i oppgave å utforme forslag til nye retningslinjer, basert

på den kunnskapen de har tilegnet seg hittil i studiet, erfaringen de eventuelt har fra egen praksis i feltet, og egne etiske betraktninger.

Etter at de har utarbeidet forslag til nye retningslinjer, senkes sløret. Studentene blir bedt om å se for seg en situasjon der retningslinjene de har laget, skal brukes. Situasjonen er at en rektor har meldt bekymring til barnevernet på bakgrunn av at en elev har fortalt læreren sin at mor av og til slår når hun blir sint på ham. Studentene vet at de i denne situasjonen har en rolle, men de vet ikke hvilken. De vet ikke om de er eleven, elevens mor eller far, bestemor eller bestefar, tante eller onkel, læreren som har informert skoleledelsen om saken, rektor som har meldt bekymring til barnevernet, skolens sosiallærer, skolens helsesøster, lederen av det aktuelle barnevernskontoret, barnevernspedagogen eller juristen på barnevernskontoret. De vet heller ikke om mor og far opprinnelig kommer fra et land der oppdragervold ikke er forbudt, eller sågar alminnelig akseptert, eller hvorvidt mor og far har en religiøs tilhørighet der oppdragervold kan forsvares med hjemmel i religiøse skrifter. Studentene er ukjent med om det faktisk er tilfellet at mor av og til slår når hun blir sint på barnet, og dermed vet de heller ingenting om eventuelt omfang av oppdragervolden.

Studentene får så i oppgave å reflektere over hvorvidt retningslinjene de har laget, vil oppleves rimelige for alle involverte parter. La oss si at en av retningslinjene studentene har kommet frem til, er at «offentlige etater som yter tjenester overfor barn, har plikt til å melde bekymring til barnevernet dersom et barn opplyser at mor eller far slår». Denne retningslinjen er begrunnet i en annen retningslinje studentene har kommet frem til, som går ut på at «førskolelærere, lærere eller helsearbeidere eller andre tjenesteytere ikke selv skal gå inn i sakene, men overlate til det kommunale barnevernet å vurdere informasjonen barnet har gitt». Studentene vet at premissene for hvordan det kommunale barnevernet skal gjøre en slik vurdering, er hjemlet i lov om barneverntjenester. Loven inneholder blant annet bestemmelser om hvorvidt en bekymringsmelding skal undersøkes eller ikke, samt tidsfrister og rutiner for eventuell undersøkelse.

Sløret løftes, og studentene får rede på hvilken rolle de har i situasjonen. De blir bedt om å vurdere retningslinjene i lys av rollen sin. Skulle vi

anta noe om refleksjonene til for eksempel studentene som har rollen som mor og far, vil det ikke være overraskende om de ville resonnerer seg frem til at retningslinjene bør endres eller presiseres. Det kan være at de ville foreslå retningslinjer som gir rom for at skolefolkene i større grad kan vurdere barnets opplysning ut fra annen kunnskap om eleven og familien, og for at det er legitimt å snakke med barnet og foreldrene om saken før barnevernet blir involvert. Det kan også være at studenten som har rollen som barnevernspedagog i den kommunale barneverntjenesten, vil være enig i at skolens ansatte bør gis anledning til å skaffe oversikt over saken før de eventuelt melder bekymring til barneverntjenesten. Det kan sågar tenkes at denne studenten vil foreslå en retningslinje som gjør det mulig for den kommunale barneverntjenesten å komme inn som ressurs i en sak der skolepersonalet, sammen med barnet, mor og far, ønsker å finne ut hva informasjonen som barnet har kommet med, er uttrykk for, før det eventuelt meldes en bekymring.

I dette scenarioet illustreres hvordan sløret kan brukes i arbeidet med å gi studenter innsikt i kompleksiteten i profesjonen de skal utøve, samt for å gi dem trening i å vurdere handlingsprinsipper, i dette tilfellet retningslinjer, i lys av at mange ulike og til dels motstridene verdier er involvert i barnevernets arbeid. Samme type scenario kan konstrueres til bruk av andre studenter som skal utdannes til yrker der profesjonsutøveren blir utsatt for vanskelige verdikonflikter og dilemmaer. Scenarioene kan bygges opp over følgende lest:

Først, og før sløret senkes, utarbeider studentene (ut fra sin bakgrunn og kunnskap) forslag til handlingsprinsipper for et spesifikt problem de kommer til å møte. Når sløret senkes, blir de satt inn i en konkret hypotetisk situasjon hvor de inspireres til å vurdere handlingsprinsippene de har kommet frem til, uvitende om sine egne roller i situasjonen. Dette kan føre til at de justerer forslaget sitt, slik at handlingsprinsippene i større grad tar hensyn til flere sider av en sak. Når sløret så løftes, og gruppedeltakerne får rede på hvilken rolle de har i casen, blir de kanskje ansporet til ytterligere justeringer. En prosess som dette kan tenkes å inneholde enda flere trinn. Sløret kan løftes ett hakk av gangen, slik at gruppen får mer informasjon for hver gang. Et neste hakk i barnevernstudentscenarioet kunne for eksempel være at gruppen får rede på at barnet kommer fra

en familie der det er relativt vanlig å gi barn ørefiker i hensikt å straffe og få dem til å oppføre seg ordentlig.

Barnevernstudentscenarioet er inspirert av Michael Sanger og Carol F. Rossiters artikkel «Creating In-Depth Learning Experiences by Using Rawls' 'Veil of Ignorance'» (2011), der de beskriver hvordan uvitenhetens slør ble brukt som metode på et masterkurs i sosialt arbeid ved et amerikansk universitet. Hovedmålsettingen var at studentene skulle erkjenne at et såkalt «korrekt synspunkt» i en situasjon avhenger av hvem sitt synspunkt det er. Et sekundært mål var å bruke casestudier på en måte som både støttet opp under og forsterket studentenes kognitive og affektive læring. Undervisningsopplegget de beskriver, er bygd opp i åtte trinn (Sanger & Rossiter, 2011, s. 381):

1. Man presenterer et case som inkluderer aktører med ulike interesser.
2. Man presenterer et spørsmål eller et problem studentene skal løse.
3. Man deler studentene i grupper – hver gruppe får i oppgave å innta rollen eller synspunktet til en av aktørene.
4. Gruppene diskuterer spørsmålet eller problemet på bakgrunn gruppens syn på «deres» aktørs ståsted.
5. Gruppene deler med hverandre hva de har kommet frem til.
6. Sløret senkes.
7. Spørsmålet eller problemet blir adressert i en rawlsiansk utgangsposisjon, bak uvitenhetens slør.
8. Studentene deler og diskuterer hva de nå har kommet frem til.

Sanger og Rossiter beskriver tre konkrete øvelser⁶ bygd over denne lesten. De viser hvordan studentenes refleksjoner og konklusjoner endrer seg i løpet av prosessen, alt etter hvilket ståsted de resonnerer fra.

---

6 Den første øvelsen gikk ut på å besvare spørsmålet «Hvilken type helseforsikrings-ordninger bør Wall Mart tilby sine ansatte?» på bakgrunn av en case der en mor som arbeider hos Wall Mart, må slutte å jobbe for å kunne ta seg av sin astmatiske sønn (Sanger & Rossiter, 2011, s. 381). Den andre gikk ut på å besvare spørsmålet «Hvilken form for valgkampfinansiering ville du foretrekke?» på bakgrunn av en orientering om alternative måter å finansiere valg på (s. 382). I den siste øvelsen skulle studentene besvare spørsmålet «Hvordan skal vi forholde oss til homofilt samliv?» basert på en prosess der de etter tur inntok fire ulike roller; en mann som har levd i homofilt samliv i lang tid, en minister som er motstander av homofilt samliv fordi han mener at homoseksualitet er synd, et medlem av ministerens kirkesamfunn, og en person som ikke er komfortabel med homofil legning, men som ikke ser det som en synd.

Tredje scenario: prinsipper for norsk energipolitikk

I dette scenarioet illustreres at uvitenhetens slør kan brukes i utforming av policy for politikktutforming – også på områder der det står svært mye på spill for svært mange. Et borgerråd har fått i oppdrag å utforme prinsipper for norsk politikk på klimaområdet. Det er et mål at prinsippene skal gi retning for politiske prioriteringer og beslutninger. Bakgrunnen for arbeidet er en tverrpolitisk erkjennelse av at det må tas et krafttak dersom Norge skal nå sine mål for reduksjon av klimagassutslipp. Inntil nå har den politiske debatten om energispørsmål vært preget av motsetninger og liten vilje til å enes om tiltak som monner. Politikerne ønsker nå å høre «folkets røst», og de bestemmer derfor at borgerrådet skal bestå av et tilfeldig utvalg representanter for ulike grupper av befolkningen (for eksempel barn, ungdom, eldre, foreldre og besteforeldre) og interessegrupper som favner viktige næringsområder (for eksempel bønder, fiskere, reiselivsnæringen). Ulike eksperter og forskere skal ikke delta i borgerrådet, men skal bidra med faktainformasjon.⁷

En grunnleggende premiss for borgerrådets arbeid er at prinsippene medlemmene enes om, skal sikre et levedyktig lokalsamfunn på kort og lang sikt. Borgerrådet er selvsagt innforstått med at nasjonal god og forsvarlig klimapolitikk ikke er tilstrekkelig for å sikre enkeltnasjoners langsiktige eksistensgrunnlag. Konsekvenser av klimagassutslipp kjenner ingen landegrenser. Men medlemmene er også innforstått med at enkeltnasjoner har et selvstendig delansvar for at globale mål om utslippsreduksjon skal nås.

Når borgerrådet samles, vil medlemmene bli orientert om internasjonale avtaler om reduksjon i klimagassutslipp, inkludert Norges forpliktelser i den forbindelse. De vil få balansert informasjon om kunnskapsstatus

---

7 Siden det er bruk av uvitenhetens slør som først og fremst skal illustreres i scenarioet, går jeg ikke nærmere inn på hvordan et slikt borgerråd mer konkret kan settes sammen for å sikre representativitet. Jeg diskuterer heller ikke hvilke forholdsregler som kan eller må tas for å sikre at et slikt råd får arbeide uten å bli manipulert av særinteresser innad i eller utenfor rådet. Det finnes gode eksempler på hvordan borgerråd kan fungere i konkrete tilfeller. For eksempel har Stanford-professor James Fishkin (2011) utviklet en modell for borgerråd, kalt «deliberative opinion poll», som er brukt i en rekke ulike sammenhenger.

hva gjelder sammenhengen mellom utslipp av klimagasser og global oppvarming. De vil også få informasjon om hva forskere nå vet om konsekvenser av forventet temperaturøkning for naturen (nedbør, flom, tørke, havstrømmer, havnivå, og vindforhold), og de vil bli vist eksempler på hvordan slike konsekvenser har påvirket og kommer til å påvirke menneskers og dyrs livsgrunnlag. Videre vil rådsmedlemmene bli presentert for relevante problemstillinger som ikke er utforsket, eller som forskningen ikke gir entydige svar på, for eksempel at vi ikke har full innsikt i hvilke langsiktige konsekvenser det har for jordskorpen at fossile brennstoffer tas ut.

I første omgang skal medlemmene bringe til torgs hvilke prinsipper for klimapolitikken de mener vil ivareta sin gruppes interesser på en rimelig måte. Så senkes sløret. Sløret skjuler hvilken rolle eller posisjon medlemmene vil ha i en hypotetisk situasjon der prinsippene de foreslo (før sløret ble senket), gjelder. Det kan være snakk om de ulike rollene som er representert i borgerrådet, for eksempel «ungdom», «forelder» eller «bonde», eller det kan være andre roller, som for eksempel «politiker», «ordfører», «rådmann», «turistsjef», «klimaforsker» eller «klimabyråkrat». Medlemmene i borgerrådet skal vurdere om prinsippene står seg, uavhengig av hvem de selv er, eller av hvilke interesser og verdier de representerer i den hypotetiske situasjonen. Vil prinsippene kunne ivareta ulike interesser og verdier på en rimelig måte, samtidig som de sikrer at Norge når internasjonale klimaforpliktelser?

Dessuten skjuler sløret nøyaktig hvilke positive eller negative konsekvenser bestemte praksiser eller tiltak har på mengden av klimagassutslipp. Det betyr at medlemmene også må vurdere om prinsippene står seg i en situasjon der det er mange ting de ikke har kunnskap om.

Ettersom det er *prinsipper* for klimapolitikken borgerrådet skal komme frem til, vil ikke borgerrådets overveielser handle om konkrete tiltak. Poenget er at prinsippene må egne seg som prøvesteiner for etablerte praksiser og en politikkutforming hvor det er mange hensyn som bør og må tas. I et valg mellom å fortsette å lete etter olje på norsk sokkel eller ikke, vil for eksempel «sterk nasjonaløkonomi», «lønnet arbeid» og «levende lokalsamfunn» være verdier som typisk trekkes inn i vurderingene. Jeg skal ikke postulere hvilke prinsipper borgerrådet ville komme

opp med dersom det faktisk skulle finne sted, men la oss si at disse to var på listen:

1. Klimapolitiske beslutninger som vil føre til kort- og langsiktig reduksjon av CO₂-utslipp, men som vil redusere livsgrunnlaget for borgere i et gitt geografiske område eller redusere fortjenestemulighetene for visse næringer, skal følges av beslutninger som motvirker reduksjonen. Slike beslutninger skal basere seg på kunnskap man til enhver tid har om konsekvenser av ulike handlingsalternativer.
2. Klimapolitiske beslutninger skal føre til reduksjon av klimagassutslipp, med mindre en sannsynlig kortsiktig økning kan gi en sannsynlig langsiktig reduksjon.

Disse prinsippene er generelle og grunnleggende og behøver ikke å endres etter hvert som vi får mer kunnskap om alternative energiformer. Sannsynlighetsforbeholdet i det andre prinsippet indikerer at det kan være usikkerhet omkring økning eller reduksjon i klimagassutslipp som følge av en beslutning, og at den derfor bør følge et «føre var»-prinsipp: Når vi ikke med sikkerhet kjenner utfallet av en beslutning, bør beslutningen forebygge eller unngå mulig skade eller forverring.

Sett at stortingspolitikere skal bruke disse prinsippene som prøvesteiner når de skal vurdere om avgiftspolitikken knyttet til elbiler skal endres. Noen har foreslått at det skal innføres avgift ved kjøp av elbil, og avgiften skal være lik den som gjelder for bensin- og dieselmotorer. Forslaget har kommet selv om avgiftsfritak har ført Norge opp i verdenstoppen når det gjelder antall elbiler per innbygger. Vi kan anta at argumentet for å øke avgiftene er hensynet til sterk nasjonaløkonomi, med de fordelene det har for finansieringen av velferdsordninger. Vi kan videre anta at forslaget om å innføre elbilavgift vil bremse elbilsalget, med den konsekvens at klimagassutslippene ikke reduseres slik de vi vil gjøre dersom avgiftsfritaket opprettholdes. En prøving av forslaget om innføring av elbilavgift mot prinsipp 2, vil føre til at det faller.

Innenfor politisk filosofi diskuteres det hvordan nasjonale og internasjonale institusjoner bør demme opp for global oppvarming. Blant bidragene i debatten finner vi diskusjoner om hvorvidt Rawls'

tankegods har noe å gi i så måte. Scenarioet jeg har skissert over, er et forslag til hvordan Rawls' idé om uvitenhetens slør kan brukes i nasjonal kontekst. Andre bidrag i debatten handler primært om hvorvidt og hvordan Rawls' ideer om internasjonalt samarbeid kan anvendes i internasjonal klimapolitikk.

I boken *Folkenes lov* (2006) foreslår Rawls en internasjonal utgangsposisjon som resulterer i åtte prinsipper for internasjonalt samarbeid. Blant disse er at velordnede samfunn har en plikt til å assistere samfunn som av ulike grunner ikke er velordnede. Mens noen forfattere, som Stephen Gardiner (2011), hevder at Rawls' politiske filosofi har lite å bidra med i klimaspørsmål, er andre mer optimistiske. I sin artikkel «In Defence of the Duty to Assist: A Response to Critics on the Viability of a Rawlsian Approach to Climate Change» søker Sarah Kenehan (se Kenehan, 2014; Kim 2019) å vise at nettopp assistanseplikten kan gi retning til internasjonal klimapolitikk. Enkelt sagt er argumentene som følger: Samfunn som ikke er velordnede, vil ikke ha ressurser til å møte konsekvensene av eller bidra til å redusere veksten i global oppvarming. Velordnede samfunn har plikt til å assistere ikke-velordnede samfunn til å bli velordnet. Assistanse (for eksempel bidrag til å etablere sunne samfunnsinstitusjoner) vil sette de tidligere ikke-velordnede samfunnene i stand til å møte konsekvensene av global oppvarming.

Paul Clements (2015, s. 461–471) resonnerer seg på sin side frem til at aktører i en internasjonal hypotetisk utgangsposisjon vil konkludere med at rike industriland som har bidratt mest til global oppvarming, skal redusere utslippene sine raskere enn utviklingsland som har bidratt lite. Han viser også at aktørene i en internasjonal utgangsposisjon vil være tilbøyelige til å foreslå «føre var»-prinsipper for handlingsvalg i klimapolitikken (Clements, 2015, s. 465).

Avslutning

Jeg har vist eksempler på hvordan Rawls' metode – bruk av et uvitenhetens slør – kan bidra til å forebygge og løse verdikonflikter. Scenarioene viser at sløret kan brukes på ulike måter og i ulike typer konflikter, men fellestrekket er at aktører som skal finne frem til prinsipper for hvordan

en konflikt kan løses, finner frem til disse bak et slør som skjuler hvilken rolle aktørene vil ha i en hypotetisk situasjon der konflikten er løst.

Metoden kan brukes både i faktiske situasjoner, slik som i nevnte masterutdanning i sosialt arbeid ved et amerikansk universitet, og i egen refleksjon over en bestemt verdikonflikt. Scenarioene jeg har konstruert, er ment å illustrere begge deler. For det første at det går an å sette liknende scenarioer ut i livet, og for det andre at det går an å konstruere liknende scenarioer rent tankemessig. I begge tilfeller er hensikten å komme frem til handlingsprinsipper som ivaretar involverte parterers interesser på en rimelig rettfærdig måte.

Referanser

- Barneloven. (1982). Lov om barn og foreldre (LOV-1981-04-08-7). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7>
- Clements, P. (2015). Rawlsian ethics of climate change. *Critical Criminology*, 23, 461–471. DOI 10.1007/s10612-015-9293-4
- Fishkin, J. (2011). *When the people speak: Deliberative democracy and public consultation*. New York: Oxford University Press
- Freeman, S. (2019). Original position. *Stanford encyclopedia of philosophy*. Hentet 21. februar 2020 fra <https://plato.stanford.edu/entries/original-position/>
- Kenehan, S. (2014). Rawls, rectification, and global climate change. *Journal of Social Philosophy*, 45(2), 252–269.
- Kenehan, S. (2015). In defense of the duty to assist: A response to critics on the viability of a Rawlsian approach to climate change. *Critical Review of International and Social Political Philosophy*, 18(3), 308–327.
- Hyunseop, K. (2019). An extension of Rawls' theory of justice for climate change. *International Theory*, 11, 160–181.
- Gardiner, S. M. (2011). Rawls and climate change: Does Rawlsian political philosophy pass the global test? *Critical Review of International and Social Political Philosophy*, 14(2), 125–151.
- MacIntyre, A. (1981). *After virtue*. Notre Dame: Notre Dame University Press.
- Moehler, M. (2016). Impartiality, priority, and justice: The veil of ignorance reconsidered. *Journal of Social Philosophy*, 47(3), 350–367.
- Morrow, R. N. (2014). Mediating parental relocation cases behind a veil of ignorance. *Wake Forest Law Review*, 49, 771–789.
- Rawls, J. (1985). Justice as fairness: Political not metaphysical. *Philosophy and Public Affairs*, 14(3), 223–251.

- Rawls, J. (1993). *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Rawls, J. (1999a). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Belknap, Harvard University Press.
- Rawls, J. (1999b). *The law of peoples: With the idea of public reason revisited*. Cambridge, MA/London, England: Harvard University Press.
- Rawls, J. (2003). *Rettferdighet som rimelighet*. Oslo: Pax Forlag.
- Rawls, J. (2006). *Folkenes lov – og «En reformulering av ideen om offentlig fornuft»*. Oslo: Libro Forlag.
- Sandel, M. (1982). *Liberalism and the limits of justice*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Sanger, M. & Rossiter, C. F. (2011). Creating in-depth learning experiences by using Rawls' 'veil of ignorance'. *Journal of Teaching in Social Work*, 31(4), 378–386.